

ROZHLEDY

DUŠAN JEŘÁBEK

OSVOBOZENÁ SLOVA OLDŘICHA KRÁLÍKA

9. června 1997 uplynulo devadesát let od narození literárního historika Oldřicha Králíka, jedné z největších osobností naší literární vědy čtyřicátých až sedmdesátých let. Šťastnou shodou okolností podařilo se ještě před tímto nedožitým výročím vydat v nakladatelství Torst v Praze 1995 obsáhlý výběr z jeho díla, který uspořádal a připravil k vydání Králíkův žák Jiří Opelík a nazval jej (podle nedokončené rukopisné studie Králíkovy) *Osvobozená slova*. K těm okolnostem vydání je namísto dodat něco z toho, o čem píše Opelík v závěru ediční poznámky. Edice měla původně organicky navázat na podobné antologie z díla našich předních literárních vědců, estetiků a filologů, jak je vydávalo nakladatelství Odeon až do roku 1993; do té doby zde vyšly výběry z Vojtěcha Jiráka, Jana Mukařovského, Viléma Mathesia, Antonína Škarky a F.X. Šaldy. Pro svízelnou situaci v nakladatelství už následující svazek studií Pavla Trosta vyšel ve vydavatelství Torst. To se také ujalo — za pomoci Literárního fondu a několika věrných dědiců duchovního i hmotného odkazu Oldřicha Králíka — vydání knihy, kterou máme nyní v ruce, a která je — byť pracně vybojovaným — dokladem toho, že v dnešní záplavě knižní produkce najde se místo i pro svazek, který asi věru neposkytuje naději na to, že by nakladateli nebo komukoli jinému přinesl takzvaný tržní efekt.

Zato přináší něco jiného; a to nic menšího než podstatné obohacení našeho současného i budoucího kulturního života, s nímž je a bude Králíkovy jméno zcela nepochybně spjato, a to bez ohledu na to, kolik námitek jeho odborné názory vzbudily a patrně i nadále budou vzbuzovat. Neboť Králíkův duch byl především podnětný, a bylo by jen neblahým dokladem myšlenkového pohodlí, kdyby budoucnost mýjela tyto podněty s lhostejností.

Králík patřil k několika málo českým literárním historikům, kteří byli schopni svou odbornou erudicí badatelsky pokrýt celý rozsah dějin české literatury. Králíkovi k tomu dopomáhala ještě okolnost, že byl univerzitně kvalifikovaný

klasický filolog, žák Františka Novotného, takže latinsky psaná literatura českého středověku byla mu přístupna bez jazykových potíží. Nebyla to ovšem medievalistika, jež se stala východiskem Králíkova literárněhistorického bádání o české literatuře. Ke starším fázím našeho písemnictví dovedlo jej hluboké studium díla Dobrovského, přesněji řečeno úkol vydat Dobrovského Kritische Versuche, který se nakonec proměnil — řečeno slovy J. Opelíka z doslovu ke knize (str. 480) — „v úkol rozluštit hádanku nejstarší české hagiografie“. To se stalo od r. 1959 ne-li hlavním, tedy jedním z hlavních badatelských úkolů O. Králíka, jež si vytýčil. Dokladem toho je kromě řady studií i několik knižních monografií: K počátkům literatury v přemyslovských Čechách (1960), Sázavské písemnictví 11. století (1961), Šest legend hledá autora (1966), Slavníkovské interludium (1966), Od Radima ke Kosmovi (1968), V příšerí české protohistorie (1969), Labyrint dávných dějin českých (1970), Filiace vojtěšských legend (1971), Kosmova kronika a předchozí tradice (1976). — Zápasil v nich především o autorství legendy tzv. Kristiána, jejíhož původce hledal v nejbližším okruhu biskupa Vojtěcha, tedy v okruhu slavníkovském, aniž zpochybňoval časový vznik legendy koncem 10. století. Možným autorem legendy — jak vyplývá z Králíkových hypotéz — byl Vojtěchův bratr Radim. — V těchto — jako ani v jiných svých názorech na středověkou problematiku — nenašel O. Králík ani zdaleka souhlas všech českých medievalistů; ale to nijak neznehodnocuje význam jeho badatelského úsilí. Už to bylo velkou zásluhou Králíkovou, že znovu otevřel problematiku zdánlivě uzavřenou, a že v řadě knih — z nichž některé byly určeny i neodborné veřejnosti — odkryl živé rysy zdánlivě tak temných dob a tak dávných osobností, že z nich budoucnosti nezůstalo zachováno ani jejich jméno. Aniž bych chtěl vypočítávat všechny další oblasti Králíkových podnětných badatelských zájmů — jejichž projevy nacházíme v Opelíkově výboru — přece nemohu pominout studie, vztahující se k osvícenství. Nelze tvrdit — a pamatuji si to i z osobních hovorů s ním — že by osvícenská epocha patřila k těm, jež Králíkovi byly nejbližší. Ale cítil nutnost vyrovnat se s některými jejími zjevy a problémy, jež zasáhly hluboko do českého myšlení celého 19. století, ba ještě i doby před první světovou válkou. Z představitelů této epochy zajímaly jej zejména osobnosti Josefa Dobrovského a Gelasia Dobnera. Podává důkladný a zevrubný přehled jejich kontroverzí, polemik, vědeckých úspěchů a také omylů. Ale vlastní cíl jeho úvah je dospět prostřednictvím konfrontace k vymezení a charakteristice dvou typů české osvícenské vědy. Dobrovský byl mluvčím nových společenských sil, nové osvícenské ideologie, představoval vyšší stupeň filologické kritiky, vycházející ze studia rukopisů. Proto také podle Králíka se například Dobnerovy názory na původ Slovanů jeví jako fantastické „a nutně připadají dnešnímu posuzovateli jako bizarní“ (O. Králík str. 125). — Důležité místo v Králíkově úvaze o vztahu Dobrovský — Dobner náleží ovšem otázce, kterou se Králík zabýval po léta, a o jejíž řešení se neúspěšně — byť každý jiným způsobem — pokoušeli jak Dobrovský, tak Dobner. To byl spor o legendu Kristiánovu, jejíž původ kladl, jak známo, Dobner do století 12., Dobrovský až do století 14. Králík protestuje proti názoru Josefa Pekaře, podle něhož Dobner stejně jako Dobrovský se stali obětí osvícenského hyperkriticizmu;

zásadní rozdíl vidí Králík v tom, že Dobner pokládá legendu za neúmyslný klam, který vznikl záměnou dvou stejnojmenných autorů, kdežto Dobrovský pokládal autora legendy za rafinovaného pozdního falzátora.

Za jiný důkaz Králíkovy vynikající schopnosti proniknout nejen do problematiky, ale samého ducha našeho myšlení a současně národního cítění začátkem 19. století — tedy na přelomu osvícenství a romantismu — pokládám studii Pa-lacký a RKZ. Není zanedbatelné, že tato studie vznikla roku 1968; je na ní patrné — i kdyby se neodvolávala například na názory Milana Kundery — že jejím cílem nebylo jen řešení staré literárněhistorické problematiky, ale odpověď na otázku, která stála před námi v tehdejší nadějně době a kterou M.Kundera označil jako problém „nesamozřejmosti národa“. V devatenáctém století náš národ nemohl existovat bez národních dějin; RKZ zdály se vyplňovat bílá místa v těchto dějinách. (V tom smyslu jeví se Králík do jisté míry jako předchůdce pozdějších názorů, například Vladimíra Macury). A ještě jedna myšlenka O.Králíka stojí za připomenutí, aby se projevilo, jak živě a aktuálně dovedl tento autor chápat myšlenkové a sociální proudy a problémy minulosti. „Samozřejmě každá analogie pokulhává, ale husitsví se cítilo a zřejmě cítí jako specificky česká cesta ke křesťanství, které bylo sumou středověké vzdělanosti, cítí se jako předobraz specificky české cesty k socialismu“ (Králík str. 149). A jako tento československý experiment z r. 1968 i tehdejší snahy o hlubší křesťanství byly přijímány vedením církve s krajním odporem.

Mohu a chci v tomto několikastránkovém referátu poukázat jen na některé otázky a tematické okruhy Králíkovy tvorby, jež jsou zahrnuty v Opelíkově výboru. Patřila k nim zajisté v neposlední řadě problematika literární generace májovců, především díla Vítězslava Háška a Jana Nerudy. První z nich — roku 1940, kdy o něm Králík psal, pro literárního historika zdánlivě už neproblémový, skoro nezajímavý autor — stal se podnětem prvního Králíkova odborného „skandálu“, řečeno slovem J.Opelíka. Šlo o Králíkův článek Zabiječi labutí z Řádu r.1940, kde Králík velmi věcně, ovšem s temperamentem sobě vlastním ukázal na to, jak trvalou životnost má někdejší tvrdý a do značné míry nespravedlivý odsudek Háškova literárního odkazu ve známé stati J.S.Machara v Naší době r.1894. Ten tzv. skandál vznikl tehdy pro Oldřicha Králíka z toho, že oprávněně poukázal na jednostrannost Macharových soudů, podle nichž uznával Machar z Háškova díla jen to, co aspoň poněkud odpovídalo pojmům realistické estetiky; Králíkovi oponenti — zvláště Albert Pražák — mu vytýkali, že „hájí obhájeného“, mínice tím názory moderních badatelů, Háškovi příznivější, než byly názory Macharovy. Ale Oldřich Králík nikterak nepopíral tuto skutečnost, ba přímo se ve své úvaze odvolával na Jana Mukařovského jako na badatele „nezatíženého estetikou realistickou“ a žádajícího, aby Hášek byl ceněn způsobem novým, oproštěným od stop někdejších bojů, vyvolaných Macharovým článkem. — Dokladem Králíkovy pronikavé schopnosti analýzy literárního textu a současně schopnosti vyloučit text jako svědectví určitého vývojového stupně autorovy tvorby je jeho obsáhlá studie Nerudovy Povídky malostranské z r.1943; je tištěna z rukopisu, jen z malé části publikovaného v roce svého vzniku. Tato studie — která by byla mohla být vydána jako samostatná knižní

monografie — patří nejen k nejcennějším statím Opellkova výboru, ale k našim nejpronikavějším analýzám Nerudovy klasické knihy vůbec. Nově — a zčásti v opozici proti některým výkladům Arna Nováka — pojímá Králík jak kompoziční výstavbu jednotlivých povídek i celé knihy, tak i žánrový charakter těchto Nerudových próz. Cenné je zejména srovnání s Arabeskami, vysledování toho, jak se v Povídkách malostranských pozměnila stylová metoda proti Arabeskám, i toho, jak odlišně využívá Neruda v Povídkách malostranských dětských motivů.

Dalších studií a jejich témat mohu se zde už jen dotknout, abych aspoň připomněl šíři Králíkova badatelského záběru, zachyceného, nebo spíše jen naznačeného tímto výběrem, byť obsahoval skoro 500 stran Králíkových textů. Nacházíme zde stat' *Vladaři ducha* — pro Králíka sice atypicky stručnou, ale zato charakteristickou pro jeho hodnotitelský přístup k české literatuře 19. a 20. století. Po příkladu Martenové a Šaldové Králík usiluje o „zmapování nejvyššího pohoří, v němž vyvřela česká poezie“ od Máchy až k Janu Zahradníčkovi a Janu Čepovi. Stranou však neopouští ani meziválečnou prózu, v níž jako vrcholné jevy oceňuje Jaroslava Durycha, Vladislava Vančuru a Karla Čapka; v roce 1940 — kdy tato studie vznikla — hodnotil zřejmě nejvýše Jaroslava Durycha, který podle Králíka „s jedinečnou bdělostí a poctivostí se vždy vyrovnával s českou duchovní minulostí a přítomností a ovšem také byl nejpřísnějším strážcem naší budoucnosti“ (str. 310). — Z r. 1942 pochází Králíkova úvaha *Šaldův stylový absolutismus*. Jeho nejvýraznější doklady a projevy nachází Králík v Duši a díle, zejména v esejích o Otokaru Březinovi a K.H.Máchovi. V jejich tvorbě — stejně jako v díle vrcholných moderních básníků francouzských — nachází a odkrývá Šalda podle Králíka duchový řád, který je podmínkou toho, co lze nazvat stylovým absolutismem. V závěru své studie se Králík zamýšlí nad vlivem Šaldovy poetiky na českou básnickou generaci devadesátých let; shledává tento vliv zejména v poezii Otokara Březiny a Antonína Sovy.

K jedné ze zásadních otázek své badatelské činnosti zaměřil Králík studii *Co je básníkova vůle?* (z r. 1967). Je to jen jeden z Králíkových usilovných pokusů dobrat se optimálního znění Bezručových Slezských písní, tj. rozhodnout, kterou textovou podobu díla, básníkem samým příliš často pozměňovaného, považovat za závaznou. O to se po Bezručově smrti vedlo mnoho polemik, vyplývajících z dosti evidentní skutečnosti, že obvykle závaznou editorskou zásadu, podle níž je třeba respektovat znění „poslední ruky“, nebylo by možné u Bezručova básnického odkazu striktně dodržet bez újmy na umělecké hodnotě díla. (Nebylo to ostatně poprvé v dějinách naší ediční praxe, kdy zásada „poslední ruky“ byla trvale porušena: stalo se tak — jak je dosti obecně známo — u Babičky B.Němcové.) Anž bychom se zde pokoušeli zrekapitulovat celý vleklý badatelský spor o závazné znění Bezručovy sbírky, připomeneme jen, že Králík se radikálně stavěl za respektování nikoli poslední, ale naopak první podoby Bezručových veršů, za návrat k jejich rukopisům. Výsledkem byla pak edice (rovněž z r. 1967) „Slezské písně Petra Bezruče. Historický vývoj textu“, kterou vypracoval podle naznačeného názoru a podle uvedených zásad Oldřich Králík spolu s Viktorem Fickem a Ladislavem Pallasem. S danou problematikou úzce souvisí jiná, starší stat' Králíkova, obsažená v tomto výboru, *Tvůrčí proces u K.H.Máchy*

a Petra Bezruče (1954). Mácha byl pro Králíka vedle Bezruče nepochybně největším magnetem badatelského zájmu, pokud šlo o novočeskou literaturu; zde ovšem jevila se Králíkovi otázka jiná — totiž sama věrohodnost textů z Máchovy pozůstalosti, jež procházela rukama editorů; z nich Králík nedůvěřoval zvláště Sabinovi. (Dané problematiky týká se zejména Králíkova monografie z r. 1953 *Historie textu Máchova díla*). Ve zmíněné studii máchovsko-bezručovské se Králík — v polemice s Arne Novákem — zaměřuje mj. na Pouť krkonošskou, kterou pokládá za ucelené dílo, nikoli za „ztroskotaný náčrtek“, jak soudil Novák. Králík sleduje genezi Máchových prací, a také zde prosazuje názor, že prvotní textové znění určovalo zásadní význam i uměleckou hodnotu díla — nejen v případě próz, ale i Máje; že „Mácha neměl podle všeho zvyk kazit, co napsal. Podle všeho to, co napsal, hned napoprvé napsal, dalo se jenom zkazit. Sotva se dalo něco zdokonalit“. (Str. 219). — A to je — jak čteme v druhé pasáži Králíkovi studie — „právě to, co má Bezruč společného s Máchou“. U obou platí, že „to nejpůvodnější je zároveň nejpodstatnější“ (str. 221).

V knize najdeme řadu dalších dokladů Králíkovi schopnosti odkrývat zásadní problémy české literatury a přistupovat k nim s vysoce vyvinutou citlivostí k jejich závažnosti historické i teoretické. Ve studii *K poetice balady* (z r. 1946) Králík vysledoval vývoj útvaru balady u nás od Erbena až po Wolkra, ba začleňuje do svých úvah i Nezvalova Edisona. Další stati výboru týkají se moderní české poezie a prózy; Jiří Opelík zvolil studie *Tři verze Olbrachtova Bratra Žaka*, *Krakatit čili Filozofie lásky* — z knihy *První řada* v díle Karla Čapka —, *Richard Weiner*, *K struktuře díla Josefa Hory*, *Próza Jana Čepa*, *Zahradnickovy Korouhve* a *válečná cenzura* a *O metodě básnických překladů Vladimíra Holana*. — Výbor pak uzavírá Králíkova nedokončená, v rukopise zachovaná úvaha *Osvobozená slova* z nejposlednějších let autorova života. Už její podtitul *Poznámky zestárlého literárního historika* naznačuje, že Králík zde bilancuje svoji čtyřicetiletou badatelskou činnost a zároveň se zamýšlí nad jejími nejzávažnějšími problémy. Ty viděl v odkrytí autentického autorského textu. Proto přikládal takový význam studiu geneze díla, autorovy osobnosti, restituci autorova tvůrčího procesu, tomu, co nazýval relativní chronologií nebo také literární stratigrafii — tedy odkrývání (po způsobu archeologickém) — jednotlivých vrstev díla, jehož autor nutně tkvěl „v čase svého života a v čase své doby“, řečeno s Jiřím Opelíkem. Ten připojil k svému výboru z *O. Králíka* důkladný a shrnující doslov, nebo spíše pronikavou studii, která postihuje nejen rozsah Králíkových literárněhistorických zájmů, ale především základní rysy Králíkovi badatelské metody. Ač oddaný žák svého učitele, dovedl Opelík k jeho odkazu přistupovat objektivně, se samostatným kritickým úsudkem — právě v tom Králíkovi věrný.

K posudkům antologií vždy bývá připojena aspoň zmínka o tom, v čem by se při výběru textů posuzovatel zachoval jinak, které texty by pominul, které přiřadil. Je osudem pořadatelů výborů, aby takové „připomínky“ přijímali, respektive snášeli. Tak tedy: přes Opelíkovo zdůvodnění v ediční poznámce (str. 474) nejsem zcela přesvědčen o tom, že podle „zásady zdravé nedůslednosti“ byly účelně zařazeny i texty, přístupné čtenáři v Králíkových knihách; tím míním zejména studii o *Krakatitu*, přetištěnou z knihy *První řada* v díle Karla Čapka.

A naopak kladu otázku, zda místo stati o Holanových překladech (nebo spíše vedle ní?) nemohla být zařazena některá Králíkova kritická studie o Holanově původní tvorbě básnické nebo prozaické, již Králík věnoval intenzivní pozornost a k níž měl úzký vztah; mám na mysli například studii o knize Lemuria z časopisu Řád 1943.

Opelíkem pořízená publikace je kromě doslovu vybavena ediční poznámkou, rejstříkem a obrazovými přílohami. Velice cennou součástí knihy je Soupis díla O.Králíka, zahrnující kromě původních prací i překlady, ediční a redakční činnost, soupis šifer O.Králíka, soupis časopisů s jeho příspěvky, rejstřík autorů, jež O.Králík přeložil, seznamy spolupracovníků i předmetový jmenný rejstřík. Autorkou této části svazku je Věra Vladyková.

Vcelku: kniha mimořádné hodnoty, za kterou je vděčný nejen literární historik, ale každý, kdo má k české literatuře poněkud hlubší vztah. A také každý, kdo poznal — ať osobně, ať z jeho badatelských prací — vnitřně tak bohatou a podnes inspirativní osobnost Oldřicha Králíka.